

VAAZ VE VAİZLİK SEMPOZYUMU I

(17-18 Aralık 2011)
ANKARA

DİB
YAYINLARI

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 936
İlmi Eserler / 146

Tashih

İsmail DERİN

Kapak Tasarım

Emre YILDIZ

Grafik

Mücella TEKİN

Baskı

Kalkan Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Tel.: (0312) 341 92 34

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 13.09.2012/62

1. Baskı, Ankara 2013

2013-06-Y-0003-936

ISBN: 978-975-19-5614-9 (tk.)

978-975-19-5615-6 (1.c)

Sertifika No: 12930

© **Diyanet İşleri Başkanlığı**

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel.: (0312) 295 72 93-295 72 94

Faks: (0312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

2. VAAZLARDA HADİSLERDEN YARARLANMA

Doç. Dr. Mahmut YEŞİL*

Günümüzde vaaz ve nasihatın, dîni insanlarla buluşturmanın en etkin yolu olduğunu söylemek, çok önemli bir gerçeğin ifadesidir. Bunun gerçekleşmesi, çok boyutlu çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Konu hem vaizler hem de cemaat açısından ciddî problem alanları ihtiva etmektedir.

Vaazlarda hadis kullanım usulünün değerlendirileceği bu tebliğde, bununla birlikte, konunun ayrılmaz parçası olan kimi meselelere de değinilecektir.

Konuyla ilgili tarihi süreçte telif edilen eserlere ve günümüzdeki vaazlara baktığımızda, vaizlerin en önemli kaynağı olan hadis-i şeriflerin kullanımında birtakım problemlerin bulunduğu, hadislerin seçimi ve takdiminde farklı anlayış ve uygulamalar yapıldığını görmek mümkündür. Bu sebeple, bir konuyu insanlara anlatmak için ilgili hadisleri seçerken dikkat edilmesi gereken ölçüler ve prensipler söz konusu olmalıdır.

Bu çerçevede, her konu ile ilgili bütün hadisler cemaatin gündemine taşınmalı mıdır, nakletmemiz doğru olmayan haberler olabilir mi, eğer bir seçim yapılacaksa, ölçüler ne olmalıdır, soruları konunun mihrini oluşturmaktadır. Ayrıca meselenin, cemaatin seviyesi ve bilgi birikimini ilgilendiren tarafı bulunmaktadır. Burada ilave edilecek en temel soru ise, nakledilecek Peygamber sözlerinin sıhhati ile ilgilidir. Hz. Peygambere nisbetini sahih olarak tesbit edemediğimiz hadisler, kürsüde yer bulmalı mıdır? Zayıf haberler karşısında vaiz nasıl bir tavır sergileyecektir? En tehlikelisi ise, uydurma haberlerin, menkıbe havasıyla veya bizzat Peygamberimize izafe edilerek sunulması düşünülebilir mi? sorusudur. Bu soruya olumlu cevap vermek elbette mümkün değildir. Ancak günümüzde kürsülerimizde ve belki minberlerimizde hâlâ böyle istenmeyen durumlarla karşılaşılıyor olmamız, problemin önemini ortaya koymaktadır.

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Zayıf hadislerle ilgili olarak toplumda yayılma istidadı gösteren bir anlayış da bu tebliğde ele alınacaktır. Bu, zayıf hadisin uydurma haberle aynı değerde görülmesidir. Halbuki bu iki ıstılah tamamen farklıdır.

Bu alandaki problemlerin çözümünde en ağır ve zor yükün vaizin sırtında olduğu görülmektedir. Vaiz yetiştiren kurumlarda uygulanan eğitim-öğretim programlarından hizmet içi eğitime kadar her merhalede yapılacak çalışmalar, iyi bir vaizin yetiştirilmesi hedefine yönelik olarak düzenlenmeli ve geliştirilmelidir. Vaaz edecek görevlinin yapacağı işin önemini ve değerini tam olarak kavramış olması, vazifesini sevmesi ve benimsemesi de özellikle altı çizilmesi gereken hususlardandır.

Tebliğimizde öncelikle vaazın önemi ve hazırlama esnasında Hz. Peygamberin hadislerinden istifade etmenin gerekliliği üzerinde durulacaktır.

I. BİR VAAZIN HAZIRLANMASI VE TAKDİMİNDE HADİSLERİN YERİ VE ÖNEMİ:

Vaaz ve mev'ıza, bir kimseye kalbini yumuşatacak sevap ve cezayla ilgili konuşmalar yapmak, öğüt vermek ve nasihat etmek anlamlarına gelmektedir.¹ Vaaz u nasihat Hz. Peygamberin hayatında mevcuttur. Mev'ıza Kur'an-ı Kerim'de onun bir vasfı olarak geçmekte ve ayrıca bu kelime birden çok âyette zikredilmektedir: "Bu Kur'an insanlar için bir açıklamadır ve Allah'ın emirlerine muhalefet etmekten sakınanlar / müttakiler için bir rehber, bir öğüt ve bir uyarıdır."² "Ey İnsanlar, size Rabbinizden bir öğüt ve yüreklerdeki dertlere bir şifa ve mü'minler için bir hidâyet ve rahmet olan Kur'an gelmiş bulunuyor."³

Allah Teâlâ, Peygamberimize öğüt verme görevi verdiğini de açıkça beyan etmektedir: "Öğüt vermeyi sürdür; çünkü öğüt, mü'minlere ve îman edecek olanlara mutlaka fayda verir."⁴ "O hâlde öğüt ver, çünkü öğüt vermek/hatırlatmak şüphesiz ki fayda verir/sonuç getirir. Rabbinden saygı ile korkan ancak bu kitaptan öğüt alır."⁵

Nahl suresinde ise, Allah'ın yoluna davetin usullerinden birinin de güzel öğüt olduğu anlatılmaktadır: "Artık sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğüt-

1 Âsım Efendi, Tercüme-i Kâmûs'l-Muhîd, III, 178.

2 Âl-i İmrân, 3/138.

3 Yûnus, 10/57.

4 Zâriyat, 51/55.

5 A'lâ, 87/9-10.

le çağır. Onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanları da, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”⁶

Allah Teâlâ, Kitabımızda konuyu ehemmiyetini ortaya koyan bir üslubla açıklamakta ve bizlere vaaz etmekte, öğüt vermektedir. Peygamber Efendimiz de bu görevi uygun metotlarla önemine yakışır bir şekilde icra etmiştir. Kur’an hidâyet kitabıdır. Vaaz da muhtevasıyla bir hidâyet hitabı olmalıdır.⁷ Bu sebeple hazırlık safhasından sunumuna kadar her safhada vaaza gereken önemi vermek gerekmektedir.

Bilindiği gibi cemaate sunulan bir vaazı oluşturan en güçlü iki temel unsur âyetler ve hadislerdir. Bunlardan başka, sahabe, tâbiûn ve selef âlimlerinin sözleri, menkıbeler ve şiirler de vaaz içinde yer bulan diğer unsurlardır.

Hiz. Peygamberin sünnetinin yazılı vesikaları olan hadis-i şeriflerin vaazın muhtevasında ayrı bir yeri vardır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.s.) Kur’an âyetlerini ashabına ve bütün insanlığa tebliğ etmiş⁸, âyet-i kerîmeleri tek tek okuyarak öğretmiştir. Allah Teâlâ’nın verdiği görev gereği bu ayetlerin açıklamasını da bizzat kendisi üstlenmiş;⁹ açıklama ihtiyacı bulunan âyetleri îzah etmiş, teşrî’ görevi gereği ortaya koyduğu Kur’an’da bulunmayan hükümleri inançlara bildirmiş ve ayrıca bütün bu ahkâmı hayatının her alanında uygulayarak tatbiki olarak da göstermiştir. Allah Teâlâ’nın Müslümanlardan takip edilmesini istediği örnek hayat budur. Hayatın tüm alanlarını kapsayan bu örnek hayatın adı sünnettir.

Bu açıdan bakıldığında sünnete tâbi olmak tabiri çok kapsamlı ve önemli bir olguyu anlatmaktadır. İşte vaiz, kürsüde, en fazla bu örnek hayatı, sünneti insanlara anlatmak durumundadır. Böyle olunca da onun kullanacağı bilgi ve belgeler Hiz. Peygamberin hadisleri olmaktadır. Kur’an âyetlerini açıklamanın yolu da hadislerden geçtiği için, Kur’an ve sünnete ulaşmanın yolları sanki birleşmektedir. Bu sebeple vaiz, hazırlık merhalesinde hadis musannefâtı ile çok irtibatlı olmalı, konusunu bu çerçeveye oturtmaya gayret etmelidir.

II. VAAZDA KULLANILACAK HADİSLERİ SEÇERKEN DİKKAT EDİLECEK ESASLAR:

Peygamberimize ait bir sözü nakletmek, muhataplarımıza bir hadis rivayet etmek, önemli, bir o kadar da dikkat ve özen isteyen bir iştir. Bu konuda

6 Nahl, 16/125.

7 Çakan, İsmail Lütüfî, Dîni Hitabet, 6. bs. Marmara Ü. İlahiyat F. Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, 55.

8 Mâide, 5/67.

9 Nahl, 16/44.

sahabenin titizliği örnek alınmalıdır. Abdullah ibn Mesûd gibi, Kur'an bilgisi Hz. Peygamber tarafından methedilen bir büyük sahabî, rivayette bulunurken, "Resûlullah şöyle buyurdu" dememek için özen göstermekte, bir anlık gafletle bu cümleyi ağızından kaçırdığı için son derece üzülmeğe, "bunun gibiydi", "buna benzer bir cümle söyledi" gibi sözleri tekrarlayarak huzursuzluğunu telafi etmeye çalışmaktadır.

İbn Ebî Leylâ, Zeyd ibn Erkam'dan Allah Resûlünün sözlerinden kendilerine nakletmesini isteyince, Hz. Zeyd şöyle cevap vermiştir: Biz yaşlandık ve bazı şeyleri de unuttuk. Resûlullah'tan hadis rivayet etmek ise zor ve önemli bir iş-tir. Çok hadis rivayet eden sahabeden birisi olan Abdullah ibn Ömer'le birlikte oturan Şa'bi, ondan bir yıl boyunca hiç hadis duymadığını söylemiştir.¹⁰ Sahabenin hadis rivayeti konusundaki tedbirli tavırlarını, İbn Mesûd ve İbn Ömer'in davranışlarında görmek mümkündür. Zeyd ibn Erkam'ın sözü ise, hadis rivayet işine verilen değeri belirtmektedir.

Bu misaller, hadis nakledecek kişinin mutlaka araştırma yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. Hadisin, muteber kaynaklardaki yerini tesbit etmek, bu sözü Peygamber Efendimizin söylediğine iyice kanaat getirmek, hatalı ve eksik nakil yapmamak için dikkatli olmak, hazırlık çalışmasının bazı safhalarıdır.

Vaiz de anlatacağı hadisleri seçerken bu hassasiyeti göstermelidir. Vaaz hazırlarken uyulması gerekli bazı esaslar şunlardır:

A-MAKBÛL HADİSLER SEÇİLMELİ

Makbûl tabiri geniş bir çerçeveyi ifade eder. Bu terim, umûmiyetle sahih ve hasen hadisleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak aşağıda belirtilecek sebeplerden dolayı, az zayıf hadisler de bu gruba dahil edilebilir.

1. Sahih ve Hasen Hadisler

Adalet ve zabt vasfını taşıyan ravilerin, muttasıl bir senedle birbirlerinden rivayet ettikleri şâz olmayan ve illeti bulunmayan hadislerle sahih hadis denir. Râvilerinin zabt vasfı, sahih hadisten biraz aşağı olan hadisler de hasen adını alır. Bu iki grup hadisin delil olarak kullanılması ve amel edilmesi konusunda ciddi bir görüş ayrılığı yoktur.

2. Zayıf Hadisler

Zayıf hadis, sahih ve hasen hadis için aranan şartlardan birinin veya birkaçının bulunmadığı haberlerdir.

¹⁰ İbn Mâce, Mukaddime, 3 (23, 25, 26).

Bir hadis, ya senedindeki bir hata sebebiyle veya ravilerindeki bir kusurdan dolayı zayıf kabul edilir. Zayıf hadislerin çeşitlerinin hepsi bu iki grup hatanın birisini taşır. Zayıflığın tesbit edilebilmesi için, hadisin farklı rivayetlerinin araştırılması, ravilerin tek tek incelenmesi, senetlerin tetkik edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar yapılırken, ravi bilgilerinin ve değerlendirmelerinin içtihadî olduğunu unutmamak icab eder. Bir âlime göre zayıf olan ravi diğerine göre sika, dolayısıyla, bir muhaddise göre zayıf olan bir hadis, diğerine göre sahih veya hasen olabilir.

Öncelikle şu hususun vurgulanması gerekmektedir. Zayıf hadislerin hiçbir işe yaramayacağı kanaati son derece yanlıştır. Bu kanaate varılmasında çok zaman zayıf hadislerin mevzû haberlerle karıştırılması rol oynadığı gibi, zayıf hadislerin mertebelerinin bulunduğu dikkate alınmamasının da tesiri vardır.¹¹

Zayıf hadisleri uygulama konusunda en önemli mesele, zayıf hadislerin derecelerini tesbit etmektir. Bu tesbit işlemi ilk adımlardan birisi, bir âlim tarafından zayıf hükmü verilmiş bir râvi veya bir hadis hakkında, başkalarının ne dediklerini araştırmaktır. Hakkında farklı hükümler verilen bir hadisle ittifakla zayıf sayılan bir hadisin değeri amel etme bakımından farklı olacaktır. Bu sebeple âlimler, zayıf tabirinden başka bir de “muza’af” terimini kullanmaktadırlar. Zayıflığında âlimlerin icmâ etmedikleri hadislere muza’af hadis denir. Muza’af, zayıf hadisten daha üstündür. Hatta Nesâî gibi bazı meşhur muhaddisler terkinde ittifak edilmeyen zayıf hadisleri eserlerine almışlardır.¹²

Zayıf değerlendirmesi yapılan bütün haberler de aynı seviyede değildir. Za’fı şiddetli olanlara “şedîdu’d-da’f”, zayıflığı çok olmayanlara da “yesîru’d-da’f” adı verilir. Yalancı, yalanla itham edilen ve çok hata yapan kişilerin rivayetleri ile şâz hadisler çok zayıf kabul edilir. Senedinde, meçhûl, muhtelit ve seyyiu’l-hıfz ravi bulunan hadislerle, irsal, tedlis ve inkıta’ gibi senedindeki kopukluk sebebiyle zayıf sayılan hadisler ise az zayıf kabul edilir.

Çok zayıf hadisler, mevzû haberlerle birlikte merdûd / kabulü ve ameli reddedilmiş haberleri oluşturmaktadır.

Az zayıf hadisler için iki ihtimal vardır: Birincisi, birbirlerini takviye etmeleriyle hasen liğayrih derecesine yükselmeleridir. Bu takdirde zayıf haber hasen seviyesine çıkmaktadır. İkinci ihtimal ise, zayıf hâliyle kullanılmasıdır.

Hadisçilerin bu konuda farklı kanaatleri vardır:

11 Polat, Salahaddin, “Zayıf Hadislerle Amel”, Hadis Araştırmaları, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, 128.

12 Polat, 116.

a- Zayıf hadisle hiçbir konuda amel edilmez: Yahyâ ibn Main (233/847), Buhârî (256/869), Müslim (261/874), Ebû Bekir ibn el Arabî (543/1148), İbn Hazm (456/1063), Celâluddin ed-Devvânî (918/1512) ve Şihâb el-Hafâcî (1069/1658) bunlardandır.

b- Bir kısım hadisçiler konuyla ilgili sahih bir hadis yoksa zayıf hadisle amel edilebileceğini söylemektedir. Bu görüş Ahmed ibn Hanbel (241/855) ve Ebû Dâvûd'a (275/888) nisbet edilmektedir. Onlara göre zayıf hadis re'ya'dan yani kıyastan iyidir.

c- Zayıf hadislerle bazı şartlarla amel edilir:

Âlimlerin çoğu fedâil konusunda zayıf hadisle amel edileceğini söylemişlerdir. Bu görüşü savunan âlimlerin bazıları şunlardır: Süfyân es-Sevrî (161/777), Abdurrahmân ibn Mehdî (198/813), İbn Ebî Hâtim (327/938), Sehâvî (902/1496), Aliyyulkarî (1014/1605).

Bu görüşleri değerlendiren Leknevî (1304/1886) şöyle der: "Zayıf hadisle ameli mutlak manada yasaklayan görüş zayıftır. Kayıtsız şartsız ameli uygun görenlerin görüşünde makul olmayan bir genişlik vardır. Konuyu bazı şartlara bağlayan görüş ise isabetlidir."¹³

İbn Hacer el-Askalânî (852/1448) fedâil, terğib, terhib ve âdâb konularında zayıf hadisle amel edilebilmesi için bazı şartlar ileri sürmüştür:

c1. Hadis, şedidu'd da'f olmayacak. Senedinde yalancı, yalanla itham edilmiş ve çok hata yapan ravîlerin bulunduğu hadislerin za'fı şiddetli kabul edilmiştir. Bu şart konusunda âlimlerin ittifakı vardır.¹⁴

c2. Sağlam kaynak ve delillerle ortaya konmuş bir hüküm veya kaidenin içine girecek, yeni bir hüküm koymayacak.

c3. Böyle bir hadisle amel edilirken, Peygamberimize ait oluşu ihtiyatla kabul edilecek.

Ahkâm konularında zayıf hadislerle amel edilemeyeceği kaynaklarda belirtilmiş olmasına rağmen, tatbikatta bu hükme her zaman uyulmamıştır. Helâl

13 Leknevî, Abdulhayy, el-Ecvibetü'l-Fâdıla li'l-Es'ileti'l-Aşerati'l-Kâmile, tlk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, 2. bs. Kâhire 1984, 53.

14 Suyûtî, Tedribu'r-Râvî fi Şerh-i Takribî'n-Nevevî, I-II, thk. Abdulvehhâb Abdullatif, 2. bs. Beyrut 1979, I, 298-299; Şâkir, Ahmed Muhammed, el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisâr-ı Ulûmi'l-Hadis li'l-Hâfiz İbn Kesir, 3. bs. Beyrut 1987, 69-70.

ve haram dışındaki ahkâm konularında bazı şartlarla az zayıf hadislerle amel edilmiştir.¹⁵

3. Dînî Meseleleri Anlatmak İçin Zayıf Hadise İhtiyaç Var mı, Zayıf Hadisler Vaazda Kullanılabilir mi?

Sevgili Peygamberimiz, mü'minlerin sorduğu, öğrenmek istediği, ihtiyaç duyduğu her konuda konuşmuş, açıklamalarda bulunmuştur. Burada üzerinde duracağımız konu, bu hadislerin günümüze ve bizlere sağlam yollardan intikal etmiş olup olmadığı meselesidir. Eğer hadis, sağlam yollardan ulaşırsa, sahih ve hasen ise her konuda bu haberleri değerlendirmek mümkün olacaktır. Zayıf bir yolla/senetle intikal eden hadisler için nasıl davranılacağı konusu bir önceki başlıkta incelenmiştir.

Vaiz, zayıf hadisler karşısında nasıl davranacaktır? Zayıf hadislerle amel konusunda yukarıda belirtilen esaslar bütün inananlar için rehber olacak bilgilerdir. Vaiz, kendi ferdi sorumluluğu yanında cemaatin sorumluluğunu da taşımaktadır.

Vaazlarda hadis ve zayıf hadislerin kullanılması konusunda önce tarihî sürece bakmak faydalı olacaktır. Bilindiği gibi, vaizlere yardımcı olmak ve halkın istifadesi için birçok mev'ıza kitabı te'lif edilmiştir. Hicrî ikinci asırdan itibaren yazılan bu kitaplar vaaz edebiyatını oluşturmaktadır. Bu eserlerden yola çıkarak vaizlerin kullandığı hadislerin tesbit ve değerlendirilmesinin yapıldığı doktora tezimizden kısa bir bölüm arz etmek istiyorum:

“Çalışmada vaaz edebiyatı içinde yer alan eserlerden dokuz tanesi tetkik edilmiş, bu dokuz kitapta 4035 hadis tesbit edilmiştir. Vaaz hadisleri dediğimiz bu hadislerin yarıdan fazlası (51.6) makbûl hadistir ve Kütüb-i Tis'a'da (52.6) yer almaktadır. Merdûd hadisler ise yüzde kırkbir oranındadır. Hadisçilerin farklı değerlendirmeleri sebebiyle, hakkında hüküm verilemeyen hadislerin oranı ise yüzde yedidir. Vaaz hadisleri arasında bulunan uydurma haberler sadece yüzde dört nisbetindedir. Merdûd hadislerin yüzde kırkbire ulaşması, zayıf hadisler ve başvuru kaynaklarda bulunamayan haberler sebebiyledir. Müracaat ettiğimiz eserler içinde bulamadığımız veya gözden kaçan yüzde on sekiz (18.4) oranındaki hadisten belki bir kısmı bulunabilir ümidini taşıyoruz. Kaynak yetersizliği sebebiyle ulaşamadığımız eserlerde de bu hadislerin bir kısmı bulunabilir.

Vaaz hadisleri içindeki zayıf hadisler yüzde on sekiz oranındadır. İstihlal konusunda ihtilaf etseler de âlimlerin çoğu, zayıflığı şiddetli olmayan hadislerle

15 Geniş bilgi ve misaller için bkz. Polat, 124-127.

fedâilde amel etmek konusunda ittifak etmişlerdir. Aslında mev'ızada sadece sahih ve hasen hadislerin kullanılması en isabetli yoldur. Nitekim birtakım muhaddisler Hz. Peygamber (s.a.s.)'in insanları sırat-ı müstakime davet için yeterli makbûl hadisi bize bıraktığını, bu sebeple zayıf hadislere ihtiyaç olmadığını ifade etmişlerdir.¹⁶

Vaizleri ve diğer ilim mensuplarını tesahüle sevk eden sebeplerden birisi, Ahmed ibn Hanbel (241/855)'den nakledilen şu sözdür: "Biz Resûlullah'tan (s.a.s.) helâl, haram, sünnet ve hükümlerle ilgili bir hadis rivayet edeceğimiz zaman senetlerin tetkikinde çok sıkı davranırdık. Bir hüküm koymayan veya bir hükmü kaldırmayan, amellerin faziletleriyle ilgili hadislerde ise müsamahalı davranırdık." Zekerıyya el-Anberî ve Abdurrahman ibn Mehdî (198/813)'den de aynı görüş nakledilmiş,¹⁷ Süfyan es-Sevrî (161/777), Abdullah ibn Mübarek (181/797) ve İbn Abdilberr (463/1070)'in de bu görüşü paylaştığı rivayet edilmiştir.¹⁸ Zayıf hadislerle ilgili bir ıstılah farklılaşmasının da tesiriyle ve az zayıf hadislerin ihtiyaç hâlinde kullanılmasını temin maksadıyla ifade edilmiş bu kanaatlerin, sonraki dönemlerde bazı insanları uydurma haberleri dahi kullanmaya sevk eden aşırı bir tesahüle sevk etmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Görüldüğü gibi, vaazda zayıf hadis kullanımı sadece günümüzün problemi değildir. Günümüzde yapılan araştırmalarda da vaazlarda zayıf hadis kullanımı konusunda problemlerin devam ettiğini görüyoruz.¹⁹

Vaiz, konu ile ilgili sahih ve hasen hadisleri değerlendirdikten sonra, eğer mutlaka zayıf senetle nakledilen bir haberi kullanmak istiyorsa, bazı ek çalışmalar yapmak mecburiyetindedir. Rivâyet ve tahrîç kitaplarımızda umumiyetle "daîfu'l-isnad", "fîhi da'fun", "daîfun", "daîfun cidden" ibareleriyle değerlendirilen zayıf hadislerin zayıflık derecesi net ve tam olarak anlaşılammaktadır. Haberin vaaz ve fedâil konularında da olsa amel edilebilmesi için az zayıf olduğunun tesbiti gerekmektedir.²⁰ Zaman ve imkân açısından bu araştırmayı kendisi yapamayacak olan vaiz, bilenlerden hadislerin zayıflık derecesini öğrendikten sonra, kürsü ve minbere taşımalıdır.

16 Vaazla ilgili eserler ve hadislerin geniş değerlendirmesini görmek için bkz. Yeşil, Mahmut, Va'z Edebiyatında Hadisler, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2001, 251-254.

17 Hâkim en-Neysâbü'rî, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, I-IV, Beyrut, trs, I, 490; Hatib el-Bağdâdî, el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye, Kâhire, 1990, 213; İbn Receb el-Hanbelî, Şerhu İleli't-Tirmizî, thk. ve tlk. Subhi Sâmerâî, 2.bs. Beyrut 1985, 76.

18 Hatîb, 21; Suyûtî, I, 298; Ayrıca bkz. Leknevî, 39.

19 Bkz. Yeşil, Mahmut, "Va'z-Hadis İlişkileri Bakımından Günümüz Vaizleri İle İlgili Bir İnceleme", Selçuk Ü. İlahiyat F. Dergisi, 10. sayı, Konya 2000, 306-308.

20 Semerkandî'nin Tenbîhu'l-Ğâfilîn adlı eserini esas alarak yaptığımız çalışma bu konuda yapılan öncü çalışmalardan biri sayılabilir: Va'z Edebiyatında Zayıf Hadisler-Tenbîhu'l-Ğâfilîn Örneği-, Konya 2006.

B- HADİSİN MUHTEVASI CEMAATE UYGUN OLMALI

Buraya kadar, kullanılacak hadisin sıhhati, kullanılabilir bir sağlamlığa sahip olmasının gerekliliği ve tesbit yöntemi üzerinde durulmuştur. Burada, sağlam olmasına rağmen cemaate anlatılacak hadislerin seçiminde muhteva açısından dikkat edilmesi gereken esaslar ele alınacaktır. Bunları birkaç maddede toplayabiliriz:

1. Vaazda Nakledilecek Hadisleri Seçerken Cemaatin Seviyesi Önemli

Cemaatin seviyesi ifadesinden maksat, cemaatin bilgi birikimidir. Bunun tam olarak tesbiti elbette mümkün değildir. Cemaatin tek düze olması beklenemez, buna imkân yoktur. Meseleye bir başka açıdan bakılırsa cemaatin seviyesine çıkmaktan söz edeceğimiz durumlarla karşılaşmak da mümkün olabilir.

Her konuda rehberimiz olan Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) söz ve davranışları vaiz ve hatibe yol göstermektedir. Hz. Aişe annemizin naklettiği bir hadiste Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “İnsanlara durumlarına göre davranınız/muamele ediniz.”²¹ Buhârî’de Hz. Ali’ye nisbet edilen şu söz nakledilmektedir: “Siz, Allah ve Resûlünün yalanlanmasını arzu eder misiniz? O hâlde insanlara anlayabilecekleri/anlamaları mümkün olan şeyleri söyleyiniz.”²² Abdullah ibn Mesûd, konumuzla ilgili olarak şöyle demiştir: “Sen bir topluluğa akıllarının ermediği/anlayamayacakları bilgileri nakletmemelisin. Çünkü kavrayamadıkları bu bilgiler bazı kimseler için bir fitne/huzursuzluk/sapıtma sebebi olabilir.”²³

Bu merfû ve mevkuf hadislerle göre, gerek hitap gerekse diğer davranışlarda karşımızdaki insanın durumunu nazar-ı dikkate almak gerekmektedir. Muhataplarımıza yeterli ön bilgileri olmadığı için kavrayamayacakları şeyleri anlatmak/nakletmek fitne kelimesi ile ifade edilen büyük mahzurlara sebep olabilecektir.

Vaiz, çeşitli vasıtalarla, cemaatinin durumunu tesbite gayret etmelidir. Bu konuda, konuşulacak camide cemaate devam etmek, bazı kişileri evinde veya işyerinde ziyaret ederek sohbet etmek, görevlilerin bilgilerine müracaat etmek, kendisinden önce orada konuşan vaiz ve hatiplerden sormak gibi yöntemlerden istifade edilebilir. Bu çalışmalar sonucunda oluşan kanaat, hitap esnasında, dinleyenlerin tavır ve hareketlerinin izlenmesi ile gelişir. Aynı seviyede bir cemaat bulmak pek mümkün olmadığı için, ortalama bir yol tutturmak,

21 Müslim, Mukaddime, s. 6; Ebû Dâvud, Edeb, 20 (4842).

22 Buhârî, İlim, 49.

23 Müslim, Mukaddime, 5.

durumun elverdiği ölçüde her kesimi mutlu edecek iniş ve çıkışlar yapmak uygun olacaktır.

2. Her Hadis Kürsüden Anlatılabilir mi?

Allah Resûlünden günümüze sahih bir yolla intikal eden, her biri hidâyet rehberi olan hadis-i şeriflerin cemaate intikalinde bir kısıtlamadan söz etmek mümkün değildir. Ancak, birinci maddede ifade edilen hususa ilaveten bir tedricten ve öncelik sıralamasından söz edilebilir. Tedric, eğitim-öğretim açısından da tebliğ açısından da önemli bir prensiptir. Tedricî bir yöntemle Hz. Peygamberin sözlerine muhatap olan Müslüman ferd, zamanla sünnetin tümünü kavrayacak kıvama ulaşacaktır.

Hadislerin cemaate intikalinde dikkate alınması faydalı olan bir nokta da, yaygın mezhep kanaatleri ile çelişir görünen hadislerin durumudur. Bir mezhebin hükümlerini öğrenerek ve uygulayarak büyümüş bir insana, sahih olmasına rağmen o hükümden farklı bir hadisin anlatılması hâlinde o kişinin hadisi kavraması mümkün olmayacak, yeterli açıklama yapılmadığı takdirde, kafası karışacak, hatta sıkıntı yaşayacaktır. Böyle bir karmaşanın yaşanmaması için vaiz, takdim edeceği hadisleri belirlerken hitap edeceği kitlenin hassasiyetlerini dikkate almalı, tedric prensibini de uygulayarak, izahını mümkün görmediği hadisleri sonraya bırakmalıdır. Eğer cemaatin fikrî alt yapısı müsaitse onlara hadis-mezhep ilişkileri, tafsilatlı olarak anlatılmalıdır.

3. Cemaate Anlatamayacağımız Hadis Var mı?

Bu başlık bir zamanlar sıkça muhatap olduğumuz, kürsüden her âyet ve hadisi dile getirebiliyor musun? sorusunu çağırıştırılmaktadır. Kanaatime göre, siyasî, fikrî karmaşanın en üst seviyede hükümler olduğu günlerde de, bu gün de eğer, vaiz, ciddî, ilmî usullerle hazırladığı konuşmasını, polemikten uzak, vakur bir biçimde takdim ederse, her konuyu, bütün âyetleri ve hadisleri kürsü ve minbere taşıyabilir. Herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Câmilerdeki hizmetleri plânlayan ve yürüten Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Bu kurum, Kur'an ve sünneti, inananlara anlatmak ve öğretmek görevini üstlenmiştir. Burada vaizin dikkat edeceği birinci husus, muteber kaynaklardan istifade ederek hazırlanması, ikincisi ise, vaazını sunarken, karşısındakileri muhatap alması, cami dışındakilere mesaj vermek sevdasına düşmemesidir.

III. SONUÇ: TESBİT VE TEKLİFLER:

Kalbi ve kalıbıyla güven veren, ahlâklı, başarılı, tesirli vaizlerin sayısını arttırmak, bütün görevlileri bu kıvama ulaştırmak için yapılması gereken çalışmalardan bazılarını hatırlatmak istiyorum:

1. VAİZ YETİŞTİREN KURUMLAR

Bilindiği gibi vaizlik mesleği için önce İlâhiyat fakültesi eğitimi gerekiyor. Sonra, müftü ve vaiz yetiştirmek ve personelin ilmî seviyesini yükseltmek amacıyla kurulan eğitim merkezlerinde üç yıllık bir eğitim gerekiyor. 1976 yılında İstanbul'da kurulan ilk eğitim merkezinden sonra dört tane daha açılmış, kısa bir süre önce isimleri, "Dinî Yüksek İhtisas Merkezi" olmuştur. Bu eğitim sürecine bir miktar tecrübe de eklendikten sonra yapılacak imtihan sonucu vaiz olmak mümkün olmaktadır. Görüldüğü gibi vaizlik mesleğine intisab etmek için ciddi bir eğitim-öğretim süreci mevcuttur.

Eğitim merkezleri programında kurulduğu günden bu yana, hadis dersine gerekli ve yeterli değer verilmiştir. Son yapılan program değişikliğinde de bu değerler artarak devam ettiği müşahede edilmektedir. Bu merkezlerde, imtihanla alınan sahasında uzman hocalar görev yapmaktadır. Eğitim merkezleri mezun ve talebeleri ile değişik vesilelerle münasebetimiz olmaktadır. Bu görüşmelerde gözlemlediğimiz iki hususu izninizle arz etmek istiyorum.

Birincisi, yeterli ders sayısına sahip müfredatla uzman hocalar tarafından okutulan hadis derslerinde, daha yüksek verim almak için ve oradan yetişerek vaiz olacak görevlilerin yukarıda arz edilen kıvama ulaşabilmesi için, hadisçi bakış açısının geliştirilmesi hususudur. İkincisi ise, yapılan mevzuat değişiklikleri sebebiyle, vaiz adaylarının bir endişe ve huzursuzluk içine düşmeleri ve eğitim-öğretimden beklenen faydanın tam olarak hasıl olamamasıdır. Birinci mesele, hizmeti içi eğitimle çözülebilir. İkinci konu ile ilgili olarak da, talebelerin sık bilgilendirilmesi, güven telkin edilmesi ve mezuniyetleri sonrası alacakları görev, yapacakları hizmet konusunda tereddütlerinin giderilmesi doğru olur kanaatindeyim.

2. HİZMET İÇİ EĞİTİM

Hizmete devam eden personelin tabii tutulduğu kısa süreli eğitimler de bu konudaki gayretlerin bir başka yansımasıdır. Bu eğitim çalışmalarının nitelik ve niceliği ve sonuçları bu tebliğin konusu değildir. Burada hadis açısından meseleye bakılacaktır.

1995 yılında Bolu Eğitim Merkezi'nde yapılan vaizler seminerini, anket uygulamak maksadıyla ziyaret etmiş, vaiz arkadaşlar ve yöneticilerle görüşmüştüm. Yaklaşık bir hafta süreli seminer programında hadis dersinin bulunmadığını üzüntü ile öğrenmiştim. Yetkili birim amirine konuyu açtığım zaman, "dini ve ilmî kaynak eserlerin tanıtılması" ve "vaaz hazırlamada takip edilecek metod ve örnek vaaz konuları" derslerinde temas edildiğini, ayrıca hadis dersi koyma ihtiyacı hissetmediklerini ifade etmiştir.²⁴

2009 ve 2010 senelerinde gerçekleştirilen vaizler seminerlerinde hadis dersinin müstakil olarak programa konulduğunu öğrendim. Bu sevindirici bir durumdur. Yaklaşık yedi günlük seminer programında 46 saat ders, 23 blok hâlinde gerçekleştirilmiştir. "Vaazda kullanılacak hadislerin seçimi ve kullanımına ilişkin ilkeler" ismiyle icra edilen hadis dersine ayrılan ders sayısı ikidir. Bir blok ders saatinde kursiyer vaizler bu dersi görmüşlerdir. Bu süre, 23 blokluk programın 23' te biri kadardır ve çok yetersizdir. Vaizin en fazla başvurduğu kaynak olan hadislerle ilgili pek çok konunun ele alınacağı hadis derslerinin, ihtiyacı karşılayacak miktarda arttırılması ve konunun uzmanı hocalar tarafından okutulmasının sağlanması, acilen çözülmesi gereken bir problemdir.

3. MAAŞ VE MEVZUAT

Son dönemde, vaizler ve diğer din görevlilerinin maaşlarında gözle görülür bir iyileştirmenin yapıldığı cümlenin malumudur. Zannediyorum ki, bu iyileştirme sonucunda din görevlileri, en az maaş alan memurlar olmaktan kurtulmuşlardır. Maîşetini bu görevlerle kazanan kişilerin, insan onurunu zedelemeyecek bir hayatı yaşayabilmeleri, hizmetin kalitesini arttıracaktır. Bunun aksi varid olmamalıdır. Yeterli maaşı alamayan görevlinin cami ve din hizmetini aksatması düşünülmemelidir. Ne kadar ekmek o kadar köfte anlayışı kesinlikle söz konusu olamaz. Çünkü bu görevler, insanların maaş almasalar da üstlenmeleri gereken vazifelerdir. Bu konudaki farklı kanaatler bir yana, bir Müslümanın ibadetlerini camide yerine getirmesi ve maîşetini de bu yolla kazanmasını, Yüce Rabbimizin bir lütfu olarak görmesi gerekir.

Görevlilerin tâbi olduğu kaidelerin, objektif, şeffaf ve samimi olarak uygulanmasının üretilen hizmetin kalitesini yükselteceğine inanıyorum. Konunun vaizleri ilgilendiren bir iki yönüne temas edebiliriz. Müftü-vaiz ilişkisi bunlardan biridir. Birbirlerine en yakın konumda olan bu iki görevli arasında bazen anlaşmazlıkların olduğu müşahede edilmektedir. Bunların bir kısmı gizli kalırken, bazıları gün yüzüne çıkmaktadır. Problem, her iki tarafın da amir-memur ilişki-

24 Bkz. Yeşil, Mahmut, Vaaz Edebiyatında Hadisler, 82-83.

sini iyi ayarlayamamasından kaynaklanabilmektedir. Gerekiyorsa bu konunun çözümü için bağlayıcı maddelerle mevzuata eklemeler yapılmalıdır. Hedef, birbirini zahirde ve batında kucaklayan, destek olan, kürsüden dile getirdikleri iman kardeşliği ve sevgisini tahakkuk ettiren müftü-vaiz ilişkisini tesis etmektir.

Vaize oda tahsisi, çalışma imkânı verilmesi, yerleşim merkezi dışına göreve giderken hizmet aracının tahsisinin problem olmaktan çıkarılması gibi temenniler de mevzuat başlığında ele alınacak diğer meselelerdir.

4. MOTİVASYON

Bu kelime ile vaaz edecek görevlinin yapacağı işin önemini ve değerini tam olarak kavramış olması, işini sevmesi ve benimsemesini kastediyoruz. Başarmak için bütün gücünü sarf etmek, yapabileceği her şeyi denemek, hiçbir fedakârlıktan kaçınmamak, hak bildiği yolda sebatla yürümeye devam etmek, işini benimsemiş olmanın tezahürlerinden bazılarıdır.

Öncelikle vaiz, yaptığı için Allah ve Resûlünün emri ve isteği olduğunu hiç unutmamalıdır. Vaaz ve irşad görevi, liyakatli herkesin yapması gereken vazifeler cümlesindedir. Sevgili Peygamberimiz, bir insanın hidâyete ermesi, sırat-ı müstakime dahil olmasının bütün dünya ve içindekilerden daha değerli olduğunu söyleyerek konunun önemine dikkatlerimizi çekmiştir.

Vaiz ve diğer görevlilerin motivasyonunda her kademedeki amir ve idarecilere görev düşmektedir. Güler yüzle bir bakış, yapılan bir çalışma karşısında sarf edilen bir teşekkür cümlesi, gerektiğinde gösterilen bir iltifat, hata ve eksiklerin tashihinde kullanılacak yumuşak ve samimi üslup karşımızdaki insanları motive edebilecek, görevini sevdirebilecek tavır ve davranışlardır. Görevli, amirinin samimiyetinden şüphe etmemelidir. Bir başka ifadeyle, görevliyi şüphelendirecek söz ve davranışlardan uzak durmalıdır. Mü'minlerin ancak kardeş olduğu gerçeği, mü'min mü'minin aynasıdır hadisi, kim bir mü'minin ayıbını örterse, Allah (cc.) da o kişinin kıyamette bir ayıbını örter müjdesi ve benzeri prensiplerin tümü; cemaate anlattığımız esasların hepsi önce bizlerin hayatında tecelli etmeli, sonra da dalga dalga hitap ettiğimiz, irşada çalıştığımız Müslümanlara sirayet etmesi beklenmelidir.

Motivasyonun bir başka boyutu da, vaizin, hatibin konuşmasının müesiririyeti için Allah Teâlâ'ya iltica etmesidir. Bütün vaizlerin ve görevlilerin dua ile örülmüş örnek bir hayata sahip olmaları hedeflenmelidir. Vaazın başındaki Peygamber duasını bütün içtenliğimizle yapmalıyız: "Ey Rabbim! Bu ağır görevi başarmam için bana cesaret ve kararlılık, yüreğime genişlik ver. İşlerimde bana

kolaylık lütfet. Ve dilimdeki şu bağı çöz; düzgün ve akıcı konuşmamı sağla Allah'ım. Ki hakikati tebliğ edeceğim insanlar ne dediğimi iyice anlasınlar.”²⁵

Kibir ve riyadan uzak, ihlâs ve samimiyetle dopdolu, dua ile huzura kavuşmuş bir gönülle yapılan konuşmalar cemaat nezdinde mutlaka mâkes bulacaktır. Bu ölçüler içinde yapılanmasını ikmal etmiş bir Diyanet İşleri Başkanlığının, sahip olduğu en ücra köye kadar uzanan teşkilat ağı ile ülkemizin hayrına gerçekleştirilemeyeceği hiçbir hizmetin olamayacağını ifade etmeliyim.

Bu duygu ve temennilerle teşekkür ediyor, selâm ve saygılarımı sunuyorum.